

Отримано: 13 березня 2023 р.

Прорецензовано: 25 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 26 квітня 2023 р.

e-mail: svitlana.kocherha@oa.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0784-6848>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-277-281

Кочерга С. О. Поетична мапа Є. Маланюка: волинська гетеротопія. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 276–281.

УДК: 821.161.2

Кочерга Світлана Олексіївна,
доктор філологічних наук, професор,
Національний університет «Острозька академія»

ПОЕТИЧНА МАПА Є. МАЛАНЮКА: ВОЛИНСЬКА ГЕТЕРОТОПІЯ

Стаття розкриває образ історичної Волині у доробку Є. Маланюка, поетична творчість якого відома багатством літературного мовлення. Своєрідність краю постає у віршах власне як гетеротопія, що для мандрівника-емігранта стала символом України, її історичних випробувань. У дослідженні проаналізовано вірші «Дума», «Володимирія», «Присвятні строфи», «Пожили́в'я», «Воїнське» та інші. Наголошено на сенсах нескореності, якими автор наділяє топоніми Кременець, Дубно, Остріг, Володимир, натомість патонім Іква викликає у нього утопічні асоціації. Виокремлено іменний код Волині, знаковий для Є. Маланюка. Доведено тяжіння автора до міфотворення, оніричної сугестії, зображення простору за допомогою мілітарних образів, штрихів орнітологічного характеру.

Ключові слова: гетеротопія, геопоетика, міфотворення, історіософія, утопія, топоніми, іменний код.

Svitlana Kocherha,
Doctor of philological sciences, professor,
National University of Ostroh Academy

E. MALANYUK'S POETIC MAP: VOLYNIAN HETEROTOPY

The article is focused on understanding the specifics of the image of space in E. Malanyuk's poetic work. The subject of the study is images of historical Volyn in the light of M. Foucault's heterotopic concept. The goal is to prove the aesthetic and heterochronic originality of the presentation of the region in the poet's work.

The author is presented primarily as a master of literary mapping, and various spatial images, which are marked in the poet's work by a whole range of meanings. The research overviews the facts of the intersection of the Malanyuk's life path with Volhyn, in particular, during emigration. The main attention is paid to the geopoetical analysis of poems written in the 20s and 30s of the 20th century, such as: "Duma", "Volodymeria", "Dedicatory Stanzas", "Harvest", "Volynske" and others. The topos, which in the poetry of E. Malaniuk become symbols of historical struggles, the personification of the intemperance of Volhyn (Kremenets, Dubno, Ostrig, Volodymyr) are singled out. The special role of the pathonym Iqua in the Volyn artistic world of the poet is emphasized: the river evokes idyllic associations, ancient Greek projections, so Volyn gets the features of an utopian place. The name code of Volhyn, which is represented in E. Malaniuk's poems by historical figures (Prince Lyubart, Olgerd) and writers (Lesya Ukrainka, U. Samchuk, O. Lyaturynska, etc.) is considered. Throughout the poems dedicated to Volyn, there is piety to the duration of time, eternity, the mythological language of which the poet is able to decipher at the level of unreality, imagination, and dream. In the expanses of Volyn, the artist meditated on the concept of freedom and affirmed his own faith in the historical prospects of Ukraine. The heterotopic feature of the region for E. Malaniuk consists in his production of retrospective visions, which prompted the author's mythmaking, attraction to oneiric suggestion, military images, and ornithological details.

Keywords: heterotopia, geopoetics, mythmaking, historiosophy, utopia, toponyms, name code.

Ім'я майже кожного письменника асоціюється з певним простором, який переважно відбивається у його художньому світі. Є. Маланюк в літературознавчій рецензії тісно пов'язаний зі своєю малою Батьківщиною. Небезпідставно його вважають майстром опису степової України, позначеної маркером «степова Еллада», її оригінальною культурософською інтерпретацією. Цей образ також засвідчує іманентну для автора орієнтацію на європейську культуру. Безпосередній життєвий досвід Є. Маланюка збагатив його палітру образами, що репрезентують європейський простір, урбаністику. Врешті автор відомий тим, що мислив просторовими категоріями, такими як Європа, Схід, Захід тощо. В останні десятиліття свого життя до розгалуженої літературної мапи він долучив американські топоси, реалії, асоціації. Отож творчість Є. Маланюка є надзвичайно вдячний матеріал для геопоетичних студій, які вже на сьогодні мають певні здобутки і очевидні перспективи.

В образному світі поета заслуговує уваги інтерпретація історичної Волині, де він періодично бував та намагався вловити *genius loci* краю, що постає в його творчості як гетеротопія. Поняття гетеротопії, введене в науковий обіг М. Фуко, є одним із засобів репрезентації міфопоетичної моделі світу, що складається з окремих локусів, як географічних, так і соціальних. Зміни цих локусів сприймаються свідомістю як «інші простори», що так чи так трансформують суб'єктивність. Будь-яка міграція, просторове зміщення видозмінює ракурс, а відтак загострює рецензію і перцепцію обсерватора. Варто наголосити, що важливою функцією гетеротопії є так звана гетерохронність («розкрий» часу), позаяк «місце – це не лише просторове поняття, але й часове, адже в ньому ніби накопичуються («складаються») і зберігаються час, історія, пам'ять, образи» (Лозинський, 2020: 73). М. Фуко вказував, що «гетеротопія починає функціонувати сповна, коли люди опиняються у своєрідному абсолютному розриві зі своїм традиційним часом» (Foucault, 2004). Найвірогідніше, саме під час волинських мандрівок Є. Маланюк знаходив місця, де гостро відчував проникнення у товщі часу, що спонукало авторські ілюзорні візії минулого.

Завдання цієї статті розкрити образ Волині у творчості Є. Маланюка як *іншого простру*, що став для автора не лише естетичним феноменом, але й чинником звертань до історичної пам'яті, формування у художньому світі поета культурософської моделі майбуття України.

Один із найавторитетніших дослідників творчості поета Л. Куценко переконливо вказував на геопоетичну самобутність «імператора залізних строф». У монографії «Dominus Маланюк: тло і постать» він аргументовано довів, що «природа, національний ландшафт впливали на формування світобачення і світовідчуття Євгена Маланюка» (Куценко, 2001: 71). Проте роль рідного краю у процесах самоідентифікації зазвичай усвідомлюють з часом, нерідко на відстані. Досвід розриву з Батьківщиною завжди небезпечний розмиванням складників власного «Я», але ця небезпека не загрожувала майбутньому поетові, наділеного сильною інтуїцією. Спорідненість з простором була для Маланюка тригером ідентифікації «органічного українця». Характеризуючи свого військового товариша Є. Мешковського, він зазначав: «...я зрозумів, що таке органічний, з крові й виховання українець, хай «несвідомий» політично, та проте свідомий органічно, свідомий своїм національно-дідичним інстинктом, одержаним в спадщину від дідів і прадідів» (Маланюк, 1966: 266). Свого часу С. Вейль вказувала, що «укорінення – це, можливо, найважливіша і найменш усвідомлена з-поміж потреб людської душі» (Вейль, 1998: 36), однак Маланюк був свідомий своєї болісної спорідненості з рідним краєм.

Живучи в Європі, адаптуючись до її культурних пластів на різних рівнях, під впливом ностальгії Маланюк створив авторський міф рідного краю. На ґрунті степового фрейму будувалась і його метафорична інтерпретація України як території на перехресті історичних та географічних цивілізаційних модусів. Наголосимо, що свій літературний хист поет реалізував переважно на чужині. Отримавши статус визнаного поета, Є. Маланюк з власне українським простором зустрічався лише під час кількох мандрівок на Західну Україну в 20-30-х рр. ХХ ст. Низка віршів, написаних під впливом отриманих вражень, складає авторський образ історичної Волині як гетеротопії. Ці поезії суттєво відрізняються від текстів, інспірованих спогадами про рідні херсонські степи, з її наскрізними концептами, як-от:

Нема землі коханої так палко,
Як та, що в ній, що не верства, то – балка,
А там – байрак, а там горби могил... (Маланюк: 1954: 152–153).

Натомість під час мандрівок історичною Волиною автор шукав українську синергетику посеред іншого ландшафту, який, з одного боку, виривав його зі вже звичної європейської урбаністики, а з другого – відрізнявся від доквілля, всотаного душі з дитинства, що викликало усталене меню асоціацій.

Варто нагадати, що Рівне стало знаковим містом для Є. Маланюка ще замолоду. Під час Першої світової війни він служив поручиком у складі Туркестанського стрілецького полку, який деякий час квартирував у Рівному, де, за свідченнями біографів, створив одну зі своїх перших поезій. Далі його чекали перипетії, що зумовили свідомий вступ до армії УНР. На освіченого старшину звернули увагу високопосадовці, і він став ад'ютантом генерал-хорунжого В. Тютюнника, який захоплював своєю інтелігентністю, природною українською мовою, патріотичною налаштованістю. «...повний, нескалічений Українець», «людина, яка для свого часу для наших сумних днів була своєю величиною неспівмірною, незрозумілою, навіть чужою, як усі видатні українці нашої трагічної історії» (Маланюк, 1966: 314) – так охарактеризував його поет у спогадах «Пам'яті Василя Тютюнника» (1929). Коли В. Тютюнник працював над прокладанням шляху відомого Зимового походу, тиф скопив його ослаблене гарячкою тіло. Саме Є. Маланюк відвіз «отамана» у Рівненський шпиталь, де був з ним до трагічного дня смерті 19 грудня 1919 р. та організував похорони на міському (Дубенському) цвинтарі. Єдиною окрасою труни воєначальника стала «крива шабля в сріблі» ад'ютанта, з якою він пройшов Першу світову війну. Нині надгробок на могилі визначного військового діяча позначений рядками Є. Маланюка з «Балади про Василя Тютюнника» (1930):

Отамане, генерале, – цвинтар, спокій, сон,
Тільки дзвони вечорові грають в унісон,
Тільки місто непривітне між волинських піль
Гомонить про вбогу радість та постійний біль (Маланюк, 1992: 322).

На цьому сакральному для поета місці він, безсумнівно, побував у липні 1936 р., про що свідчить паратекст поезії «Над могилою Василя Тютюнника». Кладовище, за М. Фуко, це приклад соціальної гетеротопії, семіотика якої наповнюється глибокими сенсами. Поет змальовує лаконічними штрихами «надгробок бетоновий» з «розжевереним» мідним тризубом, в обрамленні «трикутника топіль», вважаючи його знаковим для вічності, і опис місця звучить реквієм безсмертному минулому: «Тут віють бурі і століття...» (Маланюк, 1954: 129).

Вірші Є. Маланюка, у яких впізнається поліський ландшафт та фігурують конкретні топоси, слушно можна віднести до категорії ліричних травелогів. Будь-який мандрівець, прагне розширити власні горизонти, адже «після справжньої мандрівки відбувається екзистенційне оновлення особистості, її “з-цілення” зі світом» (Опейда, 2019: 17). Літературний процес переконливо засвідчує запитуваність мотиву мандрів як одного з найпріоритетніших у світовому письменстві. Жанр лірики тривалий час надавав перевагу ословленню пейзажу, ближнього доквілля осідлої людини. І лише з рухом цивілізаційного поступу в художній світ поезії проникають ескізи *чужого* простору, з яким автор міг бути знайомий лише короткий час, безпосередньо або й опосередковано. Такі вірші не претендують на нюанси, вони позбавлені пафосу спорідненості з тією чи іншою локацією, що характерно для більшості описів *свого* простору – краю, місцевості пейзажу з вікна тощо. Утім, поезію Маланюка слушно можна віднести до зразків художньої філософії простору. Для нього простір – мотив, дискурс, засіб самоідентифікації, мапування культурного ландшафту, він може бути конкретним топосом і абстрактним інтелігібельним поняттям. Просторове ословлення часто супроводжує авторські візії національних змагань, що зумовлює його маркування кров'ю («на кров'ю залитім просторі»). Гостро ліричний герой відчуває його в рутинних блуканнях вигнанця. Основні прикмети простору Маланюка – безмежність, самодостатність, яку людина прагне за(від)воювати, підкорити, подолати («побороти»), зробити культом, вартим втіленням у мистецтві. Здається, що призначення людини – самоутвердитися у борні з ним (за нього). Свого часу Леся Українка писала, що людині іманентно необхідна боротьба, без неї, «цеї конечної умови життя, нема трагедії, що дає глибину і зміст життю» (Українка Леся, 2021: 296). Відтак кожне покоління намагається «краяти простір» на своєму історичному шляху.

У Маланюка просторові образи нерідко позначені емотивністю досить широкого діапазону («страшний простор», «дикий», «мовчазний і ворожий», «проклятий», «непінщений», «всю силу п'є»), хоча подекуди може бути і «лагідним», «щедрим»). Імагологічні прикмети його простору подекуди підкреслюють квазіантропологічні риси («тучність», «сліпота»),

однак переважно це субстанція-загадка, химерна, ефемерна, ілюзорна, але безперечно «жива», «живуча», її ідея невідступна для людини, що повсякчас пізнає світ і себе в ньому, нею вимірюється мета і втрати, вона дозволяє відповісти *gomo sapiens* на сакраментальне питання «хто ти esi?».

Важливий атрибут простору в Маланюка – вітер, що є втілення свободи, опозицією до затишку окремої локації, «просторинь та вітер» в авторському художньому світі практично нерозривні. Неодноразово поет описує звучання простору, його переважно святково-урочистий, закличний голос, асоціативно пов'язаний з церковними дзвонами, летом стріли над бойовищем, відлунням архетипних мечів. Звертає на себе увагу колір, яким автор користується задля зримої презентації цієї субстанції: переважно він вдається до холодної гами (синій, сивий, голубий), інколи з вкрапленнями плям гарячих відтінків. Поет повсякчас шукає можливості передати візії простору за допомогою ефектних метафор, еротичних штрихів, як-от: «...Тонкою плахтою води / Прикриє простір многогрішний» (Маланюк, 1992: 338), «Розтретілі простори гоїдалися / І хилилися крокам у такт» (Маланюк, 1992: 214). Для автора болісно бачити простір батьківщини «безборонним», «безвладним», і, врешті, безславно-здоланим грубою силою завойовників, що перетворюють його «гвалтами навал» на «цвинтар покори і покути».

Еміграційні блукання С. Маланюка залишили складний досвід адаптації до чужини, натомість Україна дедалі більше стає об'єктом міфотворення. Фактів про поїздки Маланюка на Західну Україну до Другої світової війни збереглося зовсім мало. У спадщині поета віршів-рефлексій над цими мандрівками нараховується біля десятка. Після тривожних днів у вирі військових протистоянь 1916-1919 рр. це була спроба кинути новий погляд на національне буття. Автор був апологетом ідеї, яку висловив разом зі своїми однодумцями ще під час заснування журналу «Веселка»: «Тільки національна культура дає географічно-етнографічному тілу – душу й воно стає живою й непереможною нацією» (Крушинський, 1923: 3). Можливості безпосередньо торкнутися цього «тіла» для поета були вельми важливі, дати написання волинських віршів засвідчують, що він повертався сюди неодноразово.

Містким прикладом культурософської програмової поезії, сповненої вражень від історичної Волині, є вірш «Дума» (1927). Його топонімічним центром є три міста: Кременець, Дубно, Остріг. Кожен з них для автора є концептом укорінення, що встав у себе відгомін історичних баталій та інтриг, мілітарних і духових зазіхань, які зазнали ці питомо українські землі:

Скільки бачили ганьби і чули образ ви,
Як казились навколо вас зрада і гріх,
Та камінням звучать кремезні ваші назви –
Чи Крем'янець, чи Дубно, чи древній Остріг (Маланюк, 1992: 285).

Волинський ландшафт постає для ліричного героя поезії символом стійкості, стоїцизму українського народу. Автографи культури, що міцно сплелися зі своєрідністю природи, промовисто декларують ментальну незламність українців, що вкрай потрібна як підґрунтя омріяної незалежності для пошматованої історичними випробуваннями території України, котра повсякчас опинялася в лещатах влади чужих держав. Поет читає семіотичні послання башт, «глухих цвинтарів, «легендарних каплиць», крізь які проростає «сила, що в вічність росте», вловлює духовний зв'язок минулого, сучасного і прийдешнього. Цю землю він сприймає як фундамент українського відродження, непохитно-твердий, камінно-крицевий. Тут він відчуває національну здатність до спротиву агресії, яку принесла на наші землі «Азія тьмищами сил», тобто Росія. Злет Карпатських гір розпочинається саме тут гудзуватими горбами, просякнутими гнівом до завойовників, накопичуваним століттями. Цьому простору не страшні вітри небезпек, і водночас він не одноманітно-грізний, оскільки структурно в образ краю-щита влітається «спів» Ікви, «соняшний сміх». Таким чином синергетика історичної Волині викликає асоціації з лицарськими надійними обладунками, які захистять не тільки тріумфірат міст «Дубно-Крем'янець-Остріг», але й *Сівер*, і *Степ*, стольний Київ і величні Карпати.

Домінанти незавершальної боритви та нескореності характеризують образи Волині у вірші «Володимерія»*. Вірш «Володимерія» С. Маланюка написано за рік до Другої світової війни, коли поет, вірогідно, знову здійснив поїздки на етнічні українські землі. Іменний код тексту Володимерії – насамперед Любарт, нащадок литовського князя Гедиміна, зведений яким замок, мури, інші фортифікаційні споруди стали символом історії Луцька та Волинського князівства, відтак навіть через століття цей край для автора – насамперед «земля замчиськ».

Ще одне промовисте ім'я – князь Ольгерд, котрий правив Великим литовським князівством у XIV ст. (1345–1377). Ольгерд завоював репутацію вмілого владика, успішного воєначальника, з яким розросталися кордони князівства. Піком його військової кар'єри став звияжний похід проти ординців, що сягав Південної України, в результаті якого було розбите могутнє татарське військо. Очікування нового Ольгерда, здатного дійти зі своїми військами аж до Чорного моря і таким чином змінити тогочасну мапу, цілком суголосне пафосу поезії пражан, які марили помстою, величним поверненням на рідні землі. Прикметно, що автор протиставляє Ольгерда Богданові Хмельницькому, вочевидь вважаючи визвольну війну під проводом останнього далеко не переможною через сумнівну угоду між урядами Московщини і Гетьманщини, що важким тягарем лягла на дух українства. Тому в альтернативній історіософії Маланюка актуалізовано фантом Ольгерда, спроможного на протистояння Росії, адже Україна потребувала лідера, що вестиме до омріяних звият:

Й замість Богданових ватаг
Ввижаються полки Ольгерда.
От з'являться і задуднять
Шляхи потіхою походу,
І спраглий кінь на схилі дня
Скупається у Синіх Водах (Маланюк, 1992: 331).

Як і в попередньому вірші, Маланюк, споглядаючи мирне довкілля, де поля, вкриті житом і гречкою, радше засвідчують хліборобські турботи краян, прислухається до нерву історії. Реальність автор трактує як «летарг століть», проте після «тисячолітніх тиш» до нього прориваються візії битв, самопожертв воїнів, а поряд з постатями косаря, хлопчика-пастуха

* Свого часу так називались волинські землі у складі Галицько-Волинського князівства, а у XVIII столітті було виокремлено Королівство Галичини та Володимирії у складі Австро-Угорської імперії зі столицею у Львові.

перед ним постають силуети козака і смерда зі зброєю. Ирреальне для Є. Маланюка невідривне від дійсного, що оманливо демонструє абсолютний спокій, медитативну самозаглибленість. Поет знову надає глибокого сенсу тріаді топосів, смисловий зв'язок якого легко прочитується. На той час вже провінційні містечка Остріг (символ колишнього осідку знаті, освіти) і Почаїв (символ християнської екзистенції краю) він ставить на один рівень із славетним Берестечком, бій біля якого увійшов в історію визвольної боротьби часів Хмельниччини як один з кульмінаційних.

Таким чином автор змальовує простір як сукупність двох шарів часу, один з яких – привільний пейзаж, що ніби просяється для змалювання на пленері, інший – міфологізована давнина, суцільна енергія призабутої історії, яка стає очевидною і навіть домінуючою для ліричного героя-обсерватора. Цьому, зокрема, сприяють місткі візуальні й авдіальні образи. Показово відмінною є кольорова палітра епох: якщо сучасне оповите пастельними барвами, умиротворена природа передана кольорами, що вицвітають, стираються, зникають («Ржавіє жито. Жухне гречка»), то уявне позначене експресіоністським натиском виразних фарб, з закріпленими за ними сенсами, як-от: «чорнота нічної бурі», «заграва кривава», «Сині Води» тощо, органічні для відображення запеклої боротьби заради мрії про вільне майбуття.

Ще один текст Є. Маланюк написав безпосередньо на Волині 4 серпня 1938 р. Йдеться про поезію «Пожнив'я», присвячену подружжю Підгірських, з якими Маланюк товаришував, гостював у їхньому домі. Самійло Підгірський (1888–1945) – авторитетний адвокат і політик, на долю якого випало бути членом Центральної Ради і Трудового конгресу, послом до польського Сейму. Свій послідовний патріотизм Підгірський підтверджував активною співпрацею з ОУН. Близькою йому за духом була дружина – Олександра (Леся), сестра якої вийшла заміж за Д. Донцова. Мешкали Підгірські у своїй садибі в селі Любитів, що біля Ковеля, і цей топос також потрапив на поетичну мапу Маланюка. У вірші «Пожнив'я» знову відчуваємо діалог часових пластів, «тиша нив» у ньому продукує відлуння «тиші боевиська». Поля напередодні осіннього завершення аграрних робіт викликають імпресію «поля бою», а важелем зміни хроносу стає у тексті пейзажна деталь – «чорні птиці». Промовистою є в поезії мілітарна метафора-асоціація «важкі снопи подоланого війська» (Маланюк, 1992: 339). Автор підкреслює «безкрай» волинського краєвиду уявним «боевиськом», що простягається аж «ген за обрій».

Акцент на роздолля, гостре відчуття якого дарували поетові зустрічі з Волинню, виразно засвідчує поезія «Символ» (1941). Тут «щедрий простір» захоплює величною широчинню, обіймати його зором ліричному героєві в радість, а емоційна піднесеність зумовлює його внутрішню метаморфозу, позначену маркерами орнітологічного характеру: на цій землі йому до снаги «рубати крильми» вітер, «простори краяти нестримно», але не шулікою чи чайкою, а орлом, щоб з його з висоти бачити, як «даль знялась ширококрилим гимном».

Поряд з топонімами в поетичній характеристиці *іншого* простору наявні й потамоніми. Особливо Є. Маланюкові запам'яталася річка Іква, шлях якої значною мірою пролягає через Рівненщину. Одна з найкращих замальовок цієї річки належить саме Маланюкові у триптиху «Присвятні строфи». Твір фіксує спалахи діткливих спогадів про відчуття мистецьки-довершеної гармонії, яку поет зазнав, мандруючи історичною Волинню: «...навколо квітне тиша, / Еллада, сонце і весна» (Маланюк: 1954: 341).

У центрі образної системи вірша перебуває образ «волинської Навсикаї». Міфологічна феакійська царівна, яка врятувала Одисея, надихала на творчість численних поетів і художників. Навсикая Маланюка – граційна красуня, зображена на тлі липневої Ікви, у гурті купальниць, яка зачаровує погляд прибульця. Проте не лише тілесною досконалістю, рівною шедеврам славетних майстрів («іонським мармуром ясна»), усім своїм еством вона випромінює цілощу енергію життя, якої так бракувало його ліричному героєві, що блукає по світу «Одіссеєм, стомленим до дна». Бальзамічними для нього є навіть уявні миттевості, пережиті колись біля річки, незабутні і хвилюючі. «Блакитний день волинської землі, / Співаючу Ікву в шумі водоспаду», сповиту «срібним пилом» бризок, він згадуватиме знову і знову, до найменших деталей. Поезія «Присвятні строфи» дозволяє виокремити ще один сенс, котрим наділяє поет наш край, – це «острів той, що гоїв / Солодким видом ясного сна» (Маланюк, 1992: 342). Вірш репрезентує утопічний зміст гетеротопії, яка здатна створити враження довершеного місця, паралельного до реальності, віртуального. За М. Фуко, такі «контрмісця» є прикладом «фактично реалізованих утопій», відмінні від типового *іншого* простору, вони все ж є конкретними локаціями (Foucault, 2004).

Про багатство вражень та інтенсивність спілкування поета на Волині свідчить поезія «Волинське» (1941), у якій він задує «дні, як чаші недопиті, / А ночі – чорні і палкі» (Маланюк, 1992: 484). Ліричний герой вірша немов летить над Волинню, що розкинулася перед ним живою мапою спогадів, – масмо приклад прийому, зразком якого стала поема «Сон» Т. Шевченка. Маланюк не обмежується візуалізацією пейзажів, а вдається до аналогії кіномонтажу, що дозволяє використати у стрічці лаконічні пастельні ескізи визначних постатей, які так чи так пов'язані з Волинню. Це насамперед Леся Українка, І. Франко; поряд з силуетками класиків у плетениці образів важливе місце посідають обриси сучасників, котрі своїм родовим корінням і творчістю асоціювалися для поета з Волинню. Метафоричне визначення автор знаходить для У. Самчука, який прийшов у літературу зі своїм «голосом землі». Особливо поетично Маланюк змальовує О. Лятуринську, яка в його уяві постає міфічною княгинею краю, частиною барокового орнаменту: «В сап'янцях легких Лятуринська / Виходить годувати пав» (Маланюк, 1992: 485). Автор влучно маркує стиль поетеси – «вона любов вцілює в слова», наголошує на етнічній своєрідності її віршів. Співцем Волині, безперечно, для Маланюка був і О. Стефанович, якому присвячена поезія.

Немов замовляння у творі Маланюка знову звучать топоніми: спочатку північно-західні – Колодяжне, Любитів, потім південніші – Крем'янець, Дубно. У цьому вірші автор востаннє звертається до волинських мотивів, тому наявну в ньому характеристику *genius loci* краю можна вважати підсумковою. У вірші позначені конкретні ландшафтні особливості Волині (узлісся, широкі лани), та все ж ключовим образом спогадів митця стає «пуща», онтологічна сутність якої – «сон і глуша». Спокійний ритм життя провінційного етнічного регіону на мандрівників завше справляють враження глушини, проте для Маланюка не менше (якщо не більше) важить невидиме – «сон». Завдяки оніричній сутесті Волинь – місце, яке викликає в уяві яскраві сторінки минулого з його доленосними битвами та формуванням осердя духовості українців. Акцент зроблено на досвіді війни, яка приносила сюди горе, смерть, спустошеність. Ці землі із сонмом глибоких слідів історії «кохав ратай, палила рать», але її потенціал залишається потужним, спроможним прокинутися в майбутньому. Неоміфічне бачення аури Волині Є. Маланюком доводить містке словосполучення «окаміт та златоглав». Якщо перше викликає в уяві багату зелень

природи та лагідні вдачі волинян, то друге символізує князівську славу, релігійність, віковичну гідність, виплекану тут у відповідь на історичні виклики.

Отже, Є. Маланюк відкривав для себе історичну Волинь упродовж двох десятиріч років, нашаровуючи враження від спорадичних зустрічей з краєм, зокрема й ініційованих ним самим під час перебування в еміграції. Такі поїздки для поета ставали тригером для нового осягання феномену України. Як допитливий мандрівник, Маланюк намагався проникнути у сенси волинської гетеротопії, спираючись на історичні факти. Героїчне минуле, твердість і незламність укоріненого тут народу в художньому світі автора промовисто уособлюють топоніми Дубно, Кременець, Острог, мілітарні символи. Гостре відчуття свободи на просторах Волині давало йому віру в перспективи цього регіону як складника великої України, спонукало до образів польоту, ширяння в небесах, що підкреслюють орнітологічні маркери, Наскрізним у віршах, присвячених Волині, є пієтет до тяглості часу, вічності, міфологічну мову якої поет здатен розшифрувати на рівні ірреальності, уяви, сну.

Іменний код унікальності волинської землі у віршах Є. Маланюка представлено іменами князів Любарта, Ольгерда, письменників Лесі Українки, У. Самчука, О. Лятушинської та ін. Гетеротопічна особливість краю для його ліричного героя асоціюється з поєднанням утопічних та ретроспективних візій, що інспірують віру в непроминальність лицарського духу, необхідного для нових битв за майбуття України. Важливий внесок Є. Маланюка в розвиток української літературної географії заслуговує подальшого студювання на рівні окремих його сегментів.

Література:

1. Вейль С. Укорінення. Лист до клірика. Київ : Дух і літера. 1998. 198 с.
2. Крушинський Ф., Маланюк Е., Селегій М., Зубенко І., Коршнівський А. У п'яту річницю проголошення Самостійної України. *Веселка*. 1923. Ч. 1. С. 3–4.
3. Куценко Л. Dominus Маланюк: тло і постать: монографія. Кіровоград: Центрально-Українське вид-во, 2001. 264 с.
4. Лозинський Р. Простір, влада і дисципліна у творах Мішеля Фуко. *Міждисциплінарні інтеграційні процеси у системі географічної, туристологічної та екологічної науки: матеріали II-ї міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 15 жовтня 2020 р.). Тернопіль: Вектор, 2020. С. 72–76.
5. Маланюк Є. Поезії / Упорядк. та передмова Т. Салиги. Львів: УПІ ім. Івана Федорова; «Фенікс Лтд». 1992. 686 с.
6. Маланюк Є. Поезії в одному томі. Нью-Йорк: НТШ – Українська Вільна Академія Наук. 1954. 314 с.
7. Маланюк Е. Книга Спостережень. Т. 2. Торонто: Гомін України. 1966. 480 с.
8. Опейда Л. М., Опейда А. Р. Від подорожування до філософування: світоглядно-філософський аналіз. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філософські науки*. 2019. № 12 (396). С. 15–18.
9. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14 т. Т. 7. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2021. 680 с.
10. Foucault M. Des espaces autres. *Empan*, 2004/2, № 54. P. 12–19. Url.: <https://www.cairn.info/revue-empan-2004-2-page-12.htm>.

References:

1. Veyl' S. Ukorinennya. Lyst do kliryka [Rooting. A letter to a cleric]. Kyiv : Duh i litera. 1998. 198 s.
2. Krushyns'kyu F., Malanyuk E., Selehiy M., Zubenko I., Korshnivs'kyu A. U p'yatu richnytsyu proholoshennya Samostiynoyi Ukrayiny [On the fifth anniversary of the declaration of Independent Ukraine]. *Veselka*. 1923. Ch. 1. S. 3–4.
3. Kutsenko L. Dominus Malanyuk: tlo i postat': monohrafiya [Dominus Malanyuk: background and figure: monograph]. Kirovohrad: Tsentral'no-Ukrayins'ke vyd-vo, 2001. 264 s.
4. Lozyns'kyu R. Prostir, vlada i dystsyplina u tvorakh Mishelya Fuko [Space, power and discipline in the works of Michel Foucault]. *Mizhdystsyplinarni intehtratsiyni protsesy u systemi heohrafichnoyi, turyzmohichnoyi ta ekolohichnoyi nauky: materialy II-yi mizhnarodnoyi naukovy-praktychnoyi konferentsiyi* (m. Ternopil', 15 zhovtnya 2020 r.). Ternopil': Vektor, 2020. S. 72–76.
5. Malanyuk Ye. Poeziyi [Poetry] / Uporyadk. ta peredmovta T. Salyhy. L'viv: UPI im. Ivana Fedorova; «Feniks Ltd». 1992. 686 s.
6. Malanyuk Ye. Poeziyi v odnomu tomi [Poems in one volume]. N'yu-York: NTSh – Ukrayins'ka Vil'na Akademiya Nauk. 1954. 314 s.
7. Malanyuk E. Knyha Sposterezhen' [Book of Observations]. T. 2. Toronto: Homin Ukrayiny. 1966. 480 s.
8. Opeyda L. M., Opeyda A. R. Vid podorozhuvannya do filosofuvannya: svitohlyadno-filosofs'kyu analiz [From traveling to philosophizing: worldview and philosophical analysis]. *Naukovyy visnyk Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky. Filososfs'ki nauky*. 2019. № 12 (396). S. 15–18.
9. Ukrayinka Lesya. Povne akademichne zibrannya tvoriv: u 14 t. [Complete academic collection of works: in 14 volumes]. T. 7. Luts'k : VNU im. Lesi Ukrayinky, 2021. 680 s.
10. Foucault M. Des espaces autres. *Empan*, 2004/2, № 54. P. 12–19. Url.: <https://www.cairn.info/revue-empan-2004-2-page-12.htm>.